

JURNALUL CA SUPRAVIETUIRE TREI JURNALE ALE HOLOCAUSTULUI

Dumitru TUCAN

Universitatea de Vest din Timișoara

dumitru.tucan@e-uvvt.ro

The Diary as Survival. Three Holocaust Diaries

DOI: 10.35923/AUTFil.60.10

There is a significant number of personal documents of a testimonial nature regarding the tragedy of the Holocaust (juridical testimonies, memories, diaries, etc.). Out of all these, the diary can probably best express the authenticity of traumatic experience. This happens because the diary is a text that can accurately transcribe an unmediated experience of horror and suffering. The paper focuses on three Holocaust diaries written by three teenagers who perished in this collective tragedy (Rywka Lipszyc, Renia Spiegel, and Dawid Sierakowiak). They were all dedicated to diary writing as a form of living and recording the inferno and as a paradoxical way of surviving despite their tragic physical death. The marks of their lives through the inferno of the Holocaust will remain only on the paper of the diary, unfortunately destined to physical degradation, destruction, or even loss. It is then vital to preserve these texts since the diarists themselves are expected to survive in our cultural memory as long as the texts themselves are kept alive. For all diarists, the diary becomes the key to survival.

Keywords: *witness literature; diaries; trauma; Holocaust literature.*

Numărul victimelor evreiești ale Holocaustului nazist este, conform estimărilor celor mai mulți istorici, de cel puțin șase milioane. Dintre acestea, aproximativ 1,1 milioane au fost copii (Stargardt 2006: 9). De fapt, dacă privim mecanismele „soluției finale” naziste – lagăre de exterminare, lagăre de muncă, înfometarea în ghetourile concepute ca anticamere ale exterminării prin gazare sau împușcare – putem spune că șansele de supraviețuire ale copiilor și adolescenților evrei au fost extrem de mici (Heberer 2011:

XXV). În războiul rasial declanșat de ideologia nazistă, copiii au devenit ținte predilecte ale „soluției finale”. De exemplu, la Auschwitz au fost deportați 231640 copii. Cei mai mulți au fost uciși în chiar ziua sosirii în lagăr, puțini dintre ei, aflați spre vârsta adolescenței, rămân în viață pentru a fi destinați exterminării prin muncă forțată. Cert este că în momentul eliberării lagărului de către trupele sovietice (27 ianuarie 1945), doar 650 de persoane sub 17 ani au fost găsite în viață (Heberer 2011: 169). Puțini alții vor supraviețui marșurilor de evacuare spre vest și experienței din lagărele unde au fost relocați. Prin ghetoul din Łódź, cel mai longeviv ghetou nazist (aprilie 1940-august 1944), au trecut aproximativ 210000 de evrei din oraș și din împrejurimi (Megargee, Dean, and Hecker 2012: 75-82.). La sfârșitul războiului au supraviețuit, prin diverse modalități, 1246 de copii, dintre care doar 61 rămași ascunși în ghetou (Heberer 2011: XXVI). Doar aceste două exemple sunt suficiente pentru vedea modul în care această categorie de vârstă a suferit și, mai ales, a pierit în Holocaust.

Încă de la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial, Holocaustul a fost studiat în amănunțime, istoricii reușind să reconstruiască un tablou plin de detalii, cifre, evaluări analitice și motivații care privesc această tragedie supremă a secolului al XX-lea (Hillberg 2003, Snyder 2018). Dar parte importantă a detaliilor acestei tragedii ne sunt acum cunoscute prin intermediul documentelor personale rămase de pe urma acestei suferințe nemaîntâlnite. Tragedia unei colectivități menite exterminării de către o ideologie criminală este, într-adevăr, reflectată de cifrele arhivelor, de documentele administrative ale mecanismelor concentraționare, de detaliile juridice ale diverselor procese care au avut loc imediat după război etc. Dar această tragedie colectivă e în același timp suma milioanele de experiențe individuale ale ororii, experiențe ale căror semne traumatice ne sunt astăzi cunoscute mai ales prin intermediul jurnalelor și rememorărilor care aparțin victimelor persecuției și violenței extreme. Aceste documente „personale” au, dincolo de calitatea documentară, și calitatea de a păstra ceva din autenticitatea experienței trăite, autenticitate necesară reprezentării acestui tablou istoric al Holocaustului.

Dintre aceste „documente personale” jurnalele Holocaustului reprezintă o categorie specială, aptă să prezeve caracterul procesual și deschis al experienței traumatice. Motivul principal este legătura directă, neintermediată de jocurile de perspectivă post-factuală ale memoriei, cu prezentul suferinței. Scris în imediata vecinătate a prezentului, direct legat de evenimentul care generează scriitura, lipsit de perspectiva totalizatoare

vizibilă în scriitura de tip retroproiectiv a memorialisticii, jurnalul e în primul rând generator de autenticitate factuală. Evenimentele sunt redactate de obicei scurt, succint și brut. Integrarea lor în experiența diaristului e parțială, pentru că se oprește la momentul consemnării. Abia ulterior, în lumina evenimentelor care vor urma să fie consemnate, se va dovedi importanța sau lipsa de importanță a acestora. Dar, în mod paradoxal, jurnalul este generator și de autenticitate emoțională. Având de obicei ca motivație inițială deschiderea către contemplarea propriului sine și nevoia de autorefecție, jurnalele Holocaustului păstrează ceva din această dimensiune, dar o amplifică în lumina situațiilor limită trăite, reușind să prezeve ceva din tensiunea momentului istoric, așa cum se reflectă ea la nivel individual. Așadar, amestec de reprezentare evenimentială brută, perspectivă personală și explorare a intimității, jurnalul e un document a cărui autenticitate rezidă în capacitatea de a înregistra tridimensionalul experienței traumatice de la nivelul perspectivei individuale. Aceste caracteristici ale jurnalului sunt cu atât mai mult vizibile în jurnalele copiilor și adolescenților care nu au supraviețuit Holocaustului, la care mă voi referi în cele ce urmează. Explicația e simplă: inocența celor aflați la vârsta acumulării de experiențe face ca reprezentarea evenimentelor și înregistrarea tensiunii traumatice să fie directă, mai precis neintermediată de perspectivele valorizatoare cu care ar fi fost transcrise de către adulți. De asemenea, moartea lor face ca documentul care înregistrează experiența suferinței, nerevizuit așadar pentru publicare, să rămână ca un semn autentic, singurul de altfel, al existenței lor sfârșită în suferință, oglindă tulburătoare a tragediei Holocaustului.

Corpusul de documente de tip diaristic scris de copii și adolescenți pare a fi vast și greu sistematizabil, în ciuda faptului că cele mai importante texte au fost publicate încă din perioada de imediat de după cel de-al Doilea Război Mondial sau chiar înainte de sfârșitul acestuia. De exemplu, Mary Berg (Miriam Wattenberg), internată împreună cu familia în Ghetoul din Varșovia în octombrie 1940 (avea 16 ani), reușește să scape de acțiunile de lichidare a ghetoului, datorită faptului că mama sa era cetățean american, și în cele din urmă să ajungă în Statele Unite în 1944. În tot acest timp a ținut un jurnal, care va fi publicat în volum în februarie 1945. Jurnalul Annei Frank, recuperat de tatăl acesteia la reîntorcerea din lagăr, va fi publicat în 1947, ulterior devenind un text emblematic al literaturii Holocaustului. Dificultatea de a sistematiza acest vast material ține nu atât de cantitatea de materiale, cât mai mult de accesibilitatea acestora. Multe dintre ele sunt

fragmentare, greu lizibile fără contextualizare istorică și, în consecință, greu de publicat. Multe sunt răspândite în diverse arhive sau centre memoriale și necesită un efort concentrat de identificare. Pe deasupra, una dintre probleme este accesibilitatea lingvistică. Jurnalele sunt scrise într-o diversitate babelică de limbi europene (de la idiș și poloneză – cele mai multe, e adevărat –, la rusă, română, maghiară etc.), care oglindește de fapt amploarea geografică a terorii naziste asupra Europei.

S-au făcut însă eforturi importante în recuperarea acestui material aflat la limita dintre documentar și literatură. Cele mai vizibile sunt antologiile care conțin fragmente din astfel de materiale, efectul acestora fiind de a atrage atenția asupra fenomenului și de a invita la explorări ulterioare. De exemplu, Laurel Holliday publică în 1995 *Children in the Holocaust and World War II. Their Secret Diaries*, care antologhează pagini din jurnalele a 22 de copii și tineri între 11 și 18 ani, 17 evrei și 5 ne-evrei¹. O altă astfel de lucrare importantă este cartea Alexandrei Zapruder, *Salvaged Pages: Young Writers' Diaries of the Holocaust* din 2002, în care sunt antologate fragmente consistente din jurnalele a 15 copii și tineri evrei. Numai o parte dintre jurnale au fost publicate (în întregime sau fragmentar), cele mai multe nume sunt necunoscute, deși extrem de utile pentru a studia, odată cu aceste materiale, perspectiva directă și autentică asupra vieții și suferinței în timpul Holocaustului. Dincolo de acest efort de antologare, mai sunt și eforturile de sinteză academică, dintre care cel mai semnificativ este cel al Alexandrei Garbarini din cartea *Numbered Days. Diaries and the Holocaust* (2006), care analizează aproximativ 100 de jurnale nepublicate, scrise în franceză, germană și (cele mai multe) în poloneză. Am făcut în altă parte (Tucan 2020 a) o discuție asupra conținutului acestor volume care pot să dea o imagine a corpusului de astfel de texte ce ar merita studiat în extenso. De asemenea, am dat detalii despre anumite texte emblematice ale acestui corpus (Tucan 2020a, Tucan 2020b, Tucan 2021²). În cele ce urmează voi descrie și analiza încă alte trei astfel de documente în cheia unei discuții despre jurnal ca mod de supraviețuire.

Rywka Lipszyc este autoarea unui jurnal scris în poloneză în ghetoul din Łódź, cu intrări între 3 octombrie 1943 și 12 aprilie 1944. S-a născut

¹ Cei cinci sunt antologați în virtutea lărgirii tematicii de către Laurel Holliday, care se ocupă de suferința generată de al Doilea Război Mondial în general, deși interesul principal e rezervat victimelor Holocaustului.

² Dumitru Tucan, *The Diary as Survival. Dehumanization, Death and Suffering in the Holocaust Diaries of Children and Teenagers*. O parte din detaliile lucrării de față sunt o prelucrare a elementelor din această lucrare.

în 15 septembrie 1929, fiind cea mai mare dintre cei 4 copii ai familiei (Abram, Cypora, Estera), o familie religioasă. Ea însăși, de-a lungul jurnalului, își va dezvălui această latură. În momentul în care își începe jurnalul, Rywka e deja de aproape trei ani în ghetoul din Łódź, al doilea cel mai mare din teritoriile ocupate de naziști (după cel din Varșovia) și cel mai strict în privința comunicării cu exteriorul, în fapt o amplă colonie de sclavi care munceau forțat în beneficiul efortului de război german. Tatăl său, bătut cu brutalitate de naziști, murise în vara lui 1941, iar mama sa murise de epuizare și malnutriție la un an după (8 iulie 1942). Rywka, fiind cea mai mare la cei nici 13 ani ai săi, își va asuma rolul de mamă și protectoare a fraților mai mici, deveniți orfani. Însă tragedia îi lovește curând. Concentrându-se doar pe „productivitatea” populației de sclavi, germanii vor „curăța” ghetoul de „elementele inapte de muncă”, adică vârstnicii de peste 65 de ani și copiii de până-n zece ani. E vorba de infama acțiune comemorată drept *szpera* (*curfew*), din septembrie 1942, care a dus la deportarea spre camerele de gazare a 15000 de copii și vârstnici. Rywka și Cypora supraviețuiesc, dar fratele Abram (alintat Abramek în jurnal – 10 ani) și sora Estera (alintată Tamarcia – 5 ani) vor fi deportați la Auschwitz și probabil gazați imediat. De-a lungul jurnalului, început la un an după aceste evenimente, Rywka va scrie rânduri pline de durere și remușcare cu privire la pierderea fraților săi. De altfel, jurnalul pare a fi un instrument de exteriorizare scriptică a tensiunilor interioare cauzate de suferința vieții din ghetou, chiar dacă parte însemnată a textului are o dimensiune intimă pronunțată. Rywka pare a scrie în jurnal mai ales pentru a-și croi propria identitate în această lume violentă și absurdă. De aici insistența cu care scrie despre proiectele școlare, despre prietenii sale, despre întâlnirile cu tematică școlară, religioasă și culturală („adunări” cum le numește diarista), despre nevoia de modele. Pierderea părinților, responsabilitățile pe care trebuie să și le asume pentru salvarea surorii mai mici, scăpata ca prin minune de deportare, îi dau o aparentă tărie, dar tensiunea luptei se poate vedea în jurnal în trecerea de la speranță și bucurii la stările de intensă disperare. Nevoia de căldură umană pe care o are la această vârstă diarista explică admirația aproape „erotică” pentru „Surcia”³, mentorul său, printre puținele figuri luminoase ale vieții Rywkăi. Dar concentrarea jurnalului pe viața interioară nu poate opri invazia răului din jur. Dezumanizarea, suferința și moartea sunt la tot pasul. Viața în ghetou

³ Sara Selver-Urbach, care a supraviețuit lichidării ghetoului din Łódź și deportării la Auschwitz. Este autoarea unui text memorialistic despre Holocaust, *Through the Window of My Home: Memories from the Ghetto Lodz* (1972), care confirmă unele detalii din jurnalul Rywkăi.

înseamnă muncă până la epuizare, luptă pentru supraviețuire, frică de violența arbitrară, foamea și multe altele, transcrise în jurnalul Rywkăi la fiecare pas ca semne ale răului omniprezent în această lume. În definitiv, ca multe astfel de jurnale, și cel al Riwkăi este emblematic pentru ceea ce înseamnă această vârstă a formării într-un context al suferinței și morții care te amenință la fiecare pas. De altfel ea nu va avea nicio șansă în fața mașinării infernale de exterminare a Germaniei naziste. Deportată la lichidarea finală a ghetoului din august 1944, Rywka va supraviețui primului contact cu Auschwitz și marșurilor forțate de la sfârșitul lui 1944, dar va muri de boală și epuizare imediat după eliberarea din lagărul de la Bergen-Belsen. Jurnalul va fi găsit în ruinele crematoriului de la Auschwitz de o doctoriță a armatei sovietice (Zinaida Berzovskaya), va ajunge după mari peripeții în S.U.A., unde, după cercetări minuțioase, va fi publicat în engleză în 2014: *Rywka's Diary: The Writings of a Jewish Girl from the Lodz Ghetto*.

Renia Spiegel. Un jurnal lung și dens, doar parțial umbrit de persecuțiile Holocaustului, scrie în poloneză Renia Spiegel, evreică poloneză născută în 18 iunie 1924 la Uhryńkowce, un sat de pe Nistru, aflat atunci la granița dintre Polonia și România⁴. Cea mai mare parte a jurnalului e un jurnal tipic de adolescentă sensibilă și ambițioasă care plonjează în autocontemplarea sinelui prin intermediul scriiturii intime. De altfel, prima intrare a jurnalului datează din 31 ianuarie 1939 (avea puțin peste 14 ani), cu destul de mult timp, așadar, înaintea izbucnirii războiului și a intensificării persecuțiilor antievreiești. Sistematică, Renia își prezintă încă de la început identitatea, dând detalii ample despre familie, școală și prieteni, dar mai ales despre sentimentele puternice și paradoxale ale unei adolescente pline de vivacitate și speranță în viitor. În acel moment Renia locuiește cu bunicii la Przemysł, un orașel⁵ tăiat în două de râul San. Tatăl e absent, ocupându-se de proprietatea agricolă unde se născuse Renia. Acesta va pieri fără urmă în timpul Holocaustului. Mama e la Varșovia, ocupându-se de cariera artistică a surorii ei mai mici, Ariana Spiegel⁶, numită deja în acel moment o „Shirley Temple” a Poloniei. Cele două, ascunzându-se în partea „ariană” a Poloniei, vor fi singurele din familie care vor supraviețui. Spunând mai sus că jurnalul Reniei conține doar parțial semnele istoriei tragice a Holocaustului, remarcăm imensa putere de disimulare și refulare pe care o dovedește diarista scriindu-și

⁴ Azi localitatea se află în Ucraina (Uhrynkiwtsi).

⁵ Aflat actualmente în vestul Poloniei, la granița cu Ucraina.

⁶ Devenită mai târziu Elisabeth Leszczyńska Bellak.

jurnalul în acele timpuri. Renia încearcă din răspuțeri să scrie doar despre ea și labirintul propriei sensibilități, dar istoria nu o menajează deloc. Până la intrările de jurnal de la începutul războiului (1 septembrie 1939) există doar câteva însemnări despre înrăutățirea situației politice, iar ulterior acestei date sunt invocate scurte elemente care ne fac să ne dăm seama de povestea acestui destin fragil în furtuna realității momentului: refugiul la Lwów de la începutul războiului (18 septembrie 1939); ocupația sovietică și reîntoarcerea la Przemyśl (27 octombrie 1939); viața „nouă” în partea de Polonie devenită de-acum parte a URSS, a cărei ideologie „tovărășească” Renia o ironizează în scurte bucăți lirice⁷; semnele din ce în ce mai îngrijorătoare despre comportamentul noilor autorități sovietice, care deportează anumite categorii de persoane (aprilie-iulie 1940). Renia însă preferă să scrie despre primii fiori ale dragostei, despre neînțelegerile cu bunica autoritară, despre prietenele sale sau despre școală. Dar cel mai intens exprimat în jurnal rămâne dorul de mama sa, numită afectuos Bulusz și aflată departe, în Polonia ocupată de naziști. De-a lungul întregii perioade captate în jurnal, mama sa devine o prezență aproape metafizică, vizibilă în dese formule incantatorii cu referință la aceasta („Ajutați-mă ... Bulusz și Dumnezeu”). O altă figură luminoasă va intra în viața Reniei curând. În 21 septembrie 1940 îl cunoaște pe Zygmunt Schwarzer, cel care va deveni iubitul, confidentul și reperul Reniei în puținul timp pe care îl va mai avea de trăit. Din acest moment, mare parte a jurnalului va fi dedicat iubirii pentru acesta. Primul sărut – notat în 20 iunie 1941 – și planurile de a merge la petrecere împreună cu Zygmunt – notate în 21 iunie 1941 – marchează însă elementele unei lumi firești, care va înceta brusc să mai existe. Să nu uităm că în noaptea dintre 21 și 22 iunie începe războiul în est, iar soarta evreilor din aceste teritorii e deja pecetluită. Din acest moment, semnele devenirii absurde a lumii Reniei sunt mai evidente în jurnal. Frica, grija pentru apropiați, neajunsurile materiale, persecuția și violența directă sunt mai aproape de tânără, iar ecourile acestora sunt din ce în ce mai vizibile în jurnal⁸, chiar dacă tânăra încearcă din răspuțeri să mascheze scenele ororii în spatele transcrierii preocupărilor adolescente. Putem observa acest mecanism al refulării traumei, conștientizat într-o intrare din 10 aprilie 1942: „Este adevărat că fug de această lume (...). Este o evadare din viața apăsătoare, de care nu știu cum să mă bucur, pe care n-o iubesc” (Spiegel 2019: 338). În 15 iulie 1942 are loc relocarea

⁷ Versurile ironice ne arată faptul că Renia înțelege foarte bine situația paradoxală în care se găsesc cu toții, prinși între două ideologii criminale.

⁸ „oriunde privesc, este vărsare de sânge...” (ed. rom.: 380).

în ghetou, iar Renia simte asta ca un șoc: „Ține minte ziua aceasta; ține-o bine minte. O să le povestești generațiilor care vin. De azi, de la 8, am fost închiși în ghetou” (Spiegel 2019: 395). E un șoc pe care pare că reușește cu greu să-l exprime. Din acest moment, jurnalul se umple de culorile tari ale lamentației, iar problema supraviețuirii se amplifică. De altfel, Renia va pieri curând. Jurnalul se încheie brusc, în 25 iulie 1942, fiind predat lui Zygmunt, pentru a fi ascuns. Acesta reușește să scrie el însuși 7 intrări laconice în care aflăm finalul vieții Reniei: se ascunsese, împreună cu părinții lui Zygmunt, într-un pod pentru a evita deportarea într-un lagăr de exterminare. Cei trei vor fi găsiți de Gestapo și împușcați în 30 iulie 1942, la ora 10.30. Jurnalul va fi ascuns de Zygmunt, care va supraviețui și va emigra după război în SUA. Aici îl va preda mamei Reniei, care reușise și ea, împreună cu fiica cea mică, să emigreze în SUA. Jurnalul va fi publicat abia în 2019, în traducere engleză. Ediția românească a apărut în același an (Spiegel 2019).

Dawid Sierakowiak. Unul dintre cele mai dense și tulburătoare jurnale îi aparține lui Dawid Sierakowiak și este scris în ghetoul din Łódź. Diaristul s-a născut în 1924, într-o familie umilă cu doi copii (el și sora mai mică, Nadzia), și a trăit toată viața în acest oraș, în care din 1940 a funcționat cel mai închis și bine controlat ghetou din Europa Centrală și de Est. Jurnalul este scris în cinci caiete care acoperă perioada dintre iunie 1939 și 15 aprilie 1943. Din cauza golurilor temporale ale jurnalului, se presupune că o parte a caietelor (cel puțin două) s-au pierdut. Mare parte a intrărilor primului caiet (iunie 1939 – decembrie 1939) descriu situația de dinaintea începerii războiului și de dinaintea deportării în ghetou. Dawid are 15 ani când își începe jurnalul. E un băiat inteligent, care începe să observe devenirea absurdă a lumii din jur. Primele intrări ale jurnalului descriu o perspectivă matură despre situația politică care pare să-l preocupe destul de mult pe tânăr: tulburările de la granița polono-germană, ezitățile politicianilor internaționali în raport cu acțiunile lui Hitler etc. Tânărul participă chiar la efortul de pregătire a războiului, oferindu-se voluntar pentru săparea șanțurilor antitanc din preajma orașului. Dar situația se înrăutățește brusc în septembrie 1939, atunci când orașul e ocupat și începe persecuția evreilor în formele cele mai violente, de la munca forțată ocazională, la purtarea stelei lui David și până la crimele arbitrare ale germanilor sau ale vecinilor arieni. Va urma, inevitabil, internarea în ghetou (30 aprilie 1940), iar de-aici jurnalul devine o cronică a dezumanizării, spusă cu o conștiință aproape clinică. Preocuparea principală devine foamea și lupta

pentru supraviețuire fizică, chiar dacă în fundal avem și detalii asupra luptei de supraviețuire intelectuală a lui Dawid. În acest sens, jurnalul dă seama de continuitatea proiectelor școlare ale acestuia, chiar dacă circumstanțele înfiorătoare ale existenței în ghetou îi lasă foarte puțină energie. Dawid continuă să meargă la școală, atât cât îi este permis, continuă să studieze limbile străine de care e interesat sau continuă să se întâlnească cu prietenii de aceeași viziune politică, o viziune apropiată comunismului, care se întărește în condițiile vieții nedrepte din ghetou. Dar foamea e mai presantă: „Inevitabilitatea morții prin înfometare devine din ce în ce mai evidentă”, notează el în 22 aprilie 1941 (Sierakowiak 1998: 82). Acest lucru se vede și din multitudinea de intrări legate de primirea rațiilor de alimente. De exemplu, primirea unui ou în această rație e transcrisă în culorile unui adevărat eveniment. Altădată, diaristul remarcă faptul că mâncatul cojilor de cartofi (*potato peelings*) a devenit o modă în ghetou (176). Obsesia pentru mâncare e explicabilă, pentru că epuizarea pânđește la fiecare pas: „Sunt îngrozitor de bolnav și pur și simplu nu pot să mă mișc. Am leșinat în timpul lecției cu băiatul pe care-l meditez. Oh, foamea asta îngrozitoare!” (119). Vestea că la școală a primit cele mai bune note i se pare în zadar, pentru că mai presante sunt foamea, frigul, munca până la istovire pentru a putea primi mâncare în plus, lipsa combustibilului pentru a găti sau pentru a se încălzi. La 26 septembrie 1941, tânărul notează impresiile amare ale ultimei zile de liceu, care e simțită ca o ruptură, pentru că din acel moment trebuie să-și găsească un loc de muncă în economia de tip „sclavagist” a ghetoului. Are nevoie de asta pentru a se putea hrăni și, mai ales, pentru a rămâne în viață în contextul epurărilor care au loc în ghetou pentru a „elimina” populația „neproductivă” a acestuia: „Nu suntem considerați oameni; suntem vite de povară sau de trimis la abator” (170). De asemenea, veștile despre evoluția războiului, chiar dacă puține, sunt descurajatoare. Diaristul le notează cu disperare la gândul că nu va putea supraviețui în cele din urmă în această lume unde nu mai există nicio rază de speranță. Ce e mai greu de îndurat e dezumanizarea generalizată, vizibilă pentru Dawid chiar în sânul familiei. Mama se sfârșește văzând cu ochii, iar tatăl, cu egoismul disperat al muritorului de foame care lasă deoparte orice sentiment uman, pare a vrea să scape de ea. De altfel, tatăl va deveni din ce în ce mai „odios” pentru Dawid, tocmai din cauza acestui egoism care-l face să fure chiar din mâncarea soției și a copiilor săi. În aceste condiții, nu e de mirare că „moartea prin inaniție a devenit o certitudine pentru cei mai mulți din ghetou” (191). Dezumanizarea cuprinde întregul ghetou, mai ales în zilele „camuflajului”

(*szpera*) din septembrie 1942, atunci când copiii, vârstnicii și bolnavii vor fi deportați spre centrele de exterminare de la Chełmno (15000 de persoane). Acestei deportări îi va cădea victimă și mama lui Dawid. De altfel, nimeni nu va avea scăpare, iar Dawid simte acest lucru, ultimul caiet rămas de la el, care acoperă perioada noiembrie 1942 – aprilie 1943, devenind un adevărat manual al disperării: „Intrăm într-un nou an, al cincilea de război. Nu știm nimic despre ceea ce se întâmplă în afara ghetoului, suntem disperați în nefericirea satanică ce ne-nconjoară și cădem și mai adânc în disperarea și deznădejdea cea mai amară. Nu avem nicio speranță în bine, doar în rău. Trăim un timp al foamei, frigului, morții și fricii celei mai adânci”, notează Dawid la 1 ianuarie 1943. Tatăl va muri în 6 septembrie, cel mai probabil de tifos. Jurnalul se încheie brusc în 15 aprilie 1943 cu o notiță în care Dawid vorbește despre faptul că el și sora sa sunt bolnavi, notiță care se încheie cu cuvintele premonitorii „Nu există cale de ieșire din situația asta pentru noi” (268). Diaristul moare în 8 august de tuberculoză, iar sora sa un an mai târziu în camerele de gazare de la Auschwitz. În ciuda cumplitei suferințe și în ciuda energiei sale, la fel ca mulți alți copii, Dawid n-a avut nicio șansă în fața mașinăriei criminale a nazismului. A supraviețuit grație jurnalului său.

Jurnalul ca supraviețuire

Așa cum am văzut din scurtele analize de mai sus, la care putem adăuga și analizele făcute anterior (Tucan 2020a, Tucan 2020b), numărul jurnalelor scrise de copiii și tinerii evrei care trăiesc ororile Holocaustului e mare. Cauzele sunt complexe și, poate, complementare. O primă cauză e cea cultural-istorică: în prima jumătate de secol XX e încă vie tradiția, născută de-a lungul secolului al IX-lea, în care jurnalul, alături de alte genuri direct legate de explorarea subiectivității – confesiunea, autobiografia, e creditat cu capacitatea de a reda autenticitatea și experiențele fluide ale consolidării sinelui (Carter 1997; Buckley 1994). În preajma războiului aceste genuri au un impact cultural și educațional important pentru tinerii evrei care, într-o măsură covârșitoare, aparțin unor comunități urbanizate și puternic alfabetizate. Nu întâmplător, mulți dintre tinerii diariști își asumă scriitura jurnalieră și ca o continuare a proiectelor școlare, într-un moment în care accesul lor la educație le este periclitat sau chiar negat. Mai toate jurnalele în discuție sunt și o dare de seamă asupra acestei nevoi de activitate „școlară”, tinerii notând proiectele de învățare asumate și progresul acestora, semne ale vitalității lor intelectuale, dar mai ales semne ale unei speranțe

în viitor. O altă cauză e datorată tinereții acestora: e vorba de nevoia de a se privi în oglinda discursivă a jurnalului. „Sper că-ți voi putea împărtăși totul, așa cum n-am reușit cu nimeni altcineva până acum, și sper că-mi vei fi de mare ajutor”, scrie Anne Frank încă de la prima intrare în jurnal (12 iunie 1942), personalizând nevoia de dialog cu sinele. „Astăzi, dragul meu Jurnal, este începutul prieteniei noastre profunde” – scrie și Renia Spiegel, tot la început (31 ianuarie 1939), adăugând premonitoriu: „Cine știe cât va dura?”. Chiar dacă nu la toți e evidentă această personalizare a jurnalului, putem intui în spatele multitudinii de detalii personale această nevoie de a genera un dialog cu sinele, nevoia de a transcrie explozia tinerească a eului.

Dar una dintre motivațiile puternice ale începerii scrierii unui jurnal, pregătită și amplificată de dinamismul intelectual și nevoia de explorare a intimității, e nevoia de a înregistra oroarea. Tinerii diariști observă pas cu pas amplificarea persecuțiilor și arbitrariul violenței și al morții. Acest lucru este vizibil mai ales la cei care își încep jurnalul înainte de izbucnirea războiului și de intensificarea persecuțiilor. Renia Spiegel, de exemplu, care scrie încă din 31 ianuarie 1939, împinge în fundal ororile care se amplifică pas cu pas în jurul ei, dar putem vedea, din tonul sfâșietor cu care notează brusc evenimente care nu mai pot fi trecute sub tăcere, tensiunea provocată de insinuarea răului în preajma ei. Dawid Sierakowiak scrie și el de dinaintea începerii războiului. Dacă primul caiet, cu întâmplările de până la finalul anului 1939, este mai degrabă descriptiv, iar tonalitatea e doar cea a îngrijorării, celelalte caiete sunt aproape exclusiv legate de detaliile greu de descris ale suferințelor lui, ale familiei și ale celor din jur, tonalitatea devenind distopică, o distopie în plină desfășurare. Fiecare dintre tinerii diariști simte că trebuie să scrie pentru a păstra atât ceva din ei, cât mai ales din istoria violentă din jurul lor.

Cum persecuțiile antievreiești nu reprezintă în acel moment o noutate în Europa, putem găsi aici continuarea unei alte tradiții, specifice de data asta: tradiția evreiască de păstrare a memoriei vii a vremurilor de restriște. Jurnalul de tipul acesta devine în aceste condiții nu numai o modalitate de a manifesta îndârjirea în fața ororii, „o modalitate de rezistență colectivă și individuală” (Garbarini 2006: 8; a se vedea și Szeintuch 1986: 188, Kassow 1996), ci mai ales o modalitate de a depune mărturie privitoare la istoria tragică ce pare a-i devora. Devine expresia furiei, a disperării, a agoniei, devine cronică dispariției celor dragi și a lumii din care au făcut parte, devine nevoie de a ordona experiențe de neînțeles pentru a încerca a le înțelege și pentru a le transmite, ca un strigăt, către cei din viitor. Revolta și uluirea în

fața amplificării ororii e cu atât mai intensă la acești tineri diariști, cu cât e vorba de o avalanșă de experiențe limită care le sfâșie inocența: depozitarea de bunuri, deportarea în ghetou, foamea, frica, pierderea celor dragi, suferința extremă și mai ales amenințarea iminentă a morții. Moartea e peste tot: se moare în acțiunile arbitrare ale ocupanților, se moare din capriciul unui vecin devenit brusc tortionar, se moare de boală, de frig, de foame. Moartea devine emblema unui univers din care pare că nu există scăpare. Jurnalul, prin legătura sa puternică cu prezentul experienței, devine oglinda autentică a acestei disperări în fața amenințării palpabile a morții.

Autenticitatea și specificul jurnalului de Holocaust pot fi apreciate printr-o scurtă comparație cu memorialistica de Holocaust. Având aceeași calitate de document testimonial (Tucan 2018), memorialistica reprezintă o reordonare narativă făcută dintr-o perspectivă post-factuală. Prezentul memorării, influențat inevitabil de experiențele acumulate din momentul suferințelor, domină selecția elementelor povestite, generând o ordine negociată în interiorul jocurilor fluide ale memoriei traumatice (286 și urm.). Memorialistul transcrie experiențele sale pentru a face vizibile celor din prezent semnele traumelor trecutului. Memorialistul însă face parte dintr-o comunitate de suferință, pentru că el e persecutat din cauza identității sale, nu ca individ. Experiența traumatică a trecutului e atât a sa, cât și a celor persecutați alături de el, cei mai mulți nereușind să supraviețuiască. Astfel, memorialistul își oferă povestea și ca o mărturie făcută în numele celor rămași în urmă. Dar chiar această conștiință a supraviețuirii și a nevoii de a mărturisi face ca transcrierea amintirilor sale să se subordoneze unui sens final și generic, în principiu acela al umanității care învinge infernul concentraționar, în ciuda caracterului diabolic al acestuia. Astfel, calitatea esențială a memorialisticii este aceea de a spune o poveste a supraviețuirii.

În jurnal dominant este trecutul apropiat de momentul consemnării. Acest lucru face ca povestea spusă de jurnal să fie fragmentată în micronarațiuni ale momentului, de obicei ale momentului de ruptură în cazul jurnalelor Holocaustului. Diaristul observă mai ales instituirea graduală a ororii, cu efecte asupra suferinței personale și colective. Acest fapt intensifică emoția prezentului și cere din partea diaristului negocierea pas cu pas a experienței traumatice. De aceea atitudinea diaristului e fluctuantă, oscilând între deznădejde și speranță. Jurnalul înseamnă, deopotrivă, observație, mărturie, furie, lamentație, disperare și, nu de puține ori, resemnare. Astfel, jurnalul e o formă de ordonare *in actu* a experienței ororii, pentru că diaristul nu are privilegiul de a ști ce urmează și cum se va termina povestea. Iar acest

lucru este vizibil mai ales pentru cei care n-au supraviețuit. Semnele vieții lor trăite în infernul Holocaustului vor rămâne doar pe hârtia jurnalului, ea însăși destinată degradării, pierderii sau distrugerii. Diariștii vor supraviețui în memoria culturală a acelor timpuri tragice doar în măsura în care textele se vor păstra. Pentru toți aceștia jurnalul e supraviețuirea însăși.

Referințe:

- BERG, Mary 2006: *The Diary of Mary Berg. Growing Up in the Warsaw Ghetto*, Oxford, Oneworld.
- BUCKLEY, Jerome Hamilton 1994: *The Turning Key: Autobiography and the Subjective Impulse since 1800*, Cambridge, Harvard University Press.
- CARTER, Kathryn 1997: *The Cultural Work of Diaries in Mid-Century Victorian Britain*, „Victorian Review”, Vol. 23, No. 2 (Winter 1997), p. 251-267.
- FRANK, Anne 2011: *Jurnal*, București, Humanitas.
- GARBARINI, Alexandra 2006: *Numbered Days. Diaries and the Holocaust*, New Haven & London, Yale University Press.
- HEBERER, Patricia 2011: *Children During the Holocaust*, Plymouth, AltaMira Press.
- HILLBERG, Raul 2003: *The destruction of the European Jews*, 3rd edition, vol. II, New Haven-London, Yale University Press.
- HOLLIDAY, Laurel 1995: *Children in the Holocaust and World War II. Their Secret Diaries*, New York – London, Pocket Books.
- KASSOW, Samuel David 2006: *Who will write our history? Emanuel Ringelblum, the Warsaw Ghetto, and the Oyneg Shabes Archive*, Bloomington, Indiana University Press.
- LIPSYC, Rywka 2015: *Rywka's Diary: The Writings of a Jewish Girl from the Lodz Ghetto*, New York, Harper – Harper Collins Publishers.
- MEGARGEE, Geoffrey P., DEAN, Martin C., and HECKER, Mel 2012: *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, Volume II, part A, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- SIERAKOWIAK, David 1996: *The Diary of Dawid Sierakowiak. Five Notebooks from the Lodz Ghetto*, edited and with an introduction by Alan Adelson; translated from the Polish original by Kamil Turowski; foreword by Lawrence L. Longer, New York – Oxford, Oxford University Press.
- SNYDER, Timothy 2018: *Pământul negru. Holocaustul ca istorie și avertisment*, București, Humanitas.
- SPIEGEL, Renia 2019: *Jurnalul Reniei. Viața unei tinere în umbra Holocaustului*, București, Litera.
- STARGARDT, Nicholas 2006: *Witnesses of War: Children's Lives under the Nazis*, New York, Alfred A. Knopf.

DUMITRU TUCAN

- SZEINTUCH, Yechiel 1986: *The Corpus of Yidish and Hebrew Literature from Ghettos and Concentration Camps and its Relevance for Holocaust Studies*, in „Studies in Yidish Literature and Folklore”, 7.
- TUCAN, Dumitru 2018: *Memoria traumatică și literatura testimonială*, „Quaestiones Romanicae”, VI, 1 (2018).
- TUCAN, Dumitru 2020a: *A trăi infernul. Jurnalul din timpul Holocaustului ale copiilor și tinerilor*. „Philologica Jassyensia”, an XVI, nr. 1 (31), 2020, p. 155-169.
- TUCAN, Dumitru 2020b: *A trăi infernul (2). Jurnalul din timpul Holocaustului ale copiilor și tinerilor din spațiul românesc*, „Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice”, nr. 58/2020, p. 211-243.
- TUCAN, Dumitru 2021: *The Diary as Survival. Dehumanization, Death and Suffering in the Holocaust Diaries of Children and Teenagers*. „Brukenthal.Acta Musei XVI.6 – Brukenthalia”, Nr. 11, 2021.
- ZAPRUDER, Alexandra 2002: *Salvaged pages: young writers' diaries of the Holocaust*, New Haven and London, Yale University Press.